

IN MARITIMA

2n Simposi sobre història,
cultura i patrimoni
del Maresme medieval

MASOS, MASIES I BORDES:
ACTIVITATS AGRÀRIES
I ELEMENTS PATRIMONIALS

**Masos, masies i bordes: activitats
agràries i elements patrimonials**

Actes del Simposi In Maritima

**Masos, masies i bordes: activitats
agràries i elements patrimonials**
Actes del Simposi In Maritima

2n Simposi sobre història, cultura i patrimoni del Maresme medieval

Vilassar de Dalt
2019

Aquesta publicació és un recull de les ponències i comunicacions del 2n Simposi In Maritima celebrat a Vilassar de Dalt el 30 de juny de 2018

Edita:

Organitza:

Dr. Joaquim Graupera i Graupera, director
Sr. Enric Ortega i Rivera, Secretari tècnic. Director del Museu Arxiu de Vilassar

Comitè científic:

Dra. Coral Cuadrada i Majó. Universitat Rovira Virgili (Tarragona)

Dra. Roser Salicrú i Lluch. Institució Milà i Fontanals - CSIC (Barcelona)

Dr. Pere Benito i Monclús. Universitat de Lleida

Sr. Josep Samon i Forgas. Museu Arxiu de Vilassar

Sr. Alexis Serrano i Méndez. Director de l'Arxiu Comarcal del Maresme i president del Centre d'Estudis Vilassarencs

Sra. Laura Bosch i Martínez. Gerent del Museu Col·lecció Municipal de Cabrils

Amb la col·laboració de:

Disseny i maquetació: Xavier Buixeda i Esquerra

Correcció lingüística: Ester Sancho i Alós

Impressió:

Dipòsit Legal:

Sumari:

Introducció

Joaquim Graupera i Graupera

Masos i masies: Estat de la qüestió i vies de futur

Coral Cuadrada Majó

Els masos a la Marina de la Selva entre el 1200 i el 1500

Xavier Soldevila i Temporal

El mas català com a estructura senyorial: canvis i continuïtats al llarg de l'Edat Mitjana

Pere Benito i Monclús

Bloc I. Eines metodològiques i documentals per l'estudi dels masos i les masies al Maresme

Els documents patrimonials custodiats a l'Arxiu Comarcal del Maresme: estat del tractament i possibilitats d'estudi

Alexis Serrano Méndez i Alexandra Capdevila Muntadas

Els mapes de patrimoni cultural, una eina per al coneixement de les masies del Maresme

Maria del Agua Cortés Elía

Bloc II. Masos i masies en el territori

La Sala i el Tinell. L'ennobliment decoratiu de les masies post-remences al Baix Maresme» (s. XV-XVI)

Joaquim Graupera i Graupera

El mas a Argentona als segles XIII-XIV

Enric Subiñà i Coll

Arrels històriques dels masos a Sant Martí d'Arenys

Josep M. Armengol i Villanueva

Bloc III. Masos i masies singulars

L'edifici octogonal tardoantic de can Ferrerons (Premià de Mar, Maresme)

Ramon Coll Monteagudo, Marta Prevosti Monclús i Jordi Bagà Pascual

Els Verivol de Cabrils, un rar cas de doble servitud

Benet Oliva Ricós

La torre de guaita de la masia de can Ratés. Intervenció de conservació-restauració

David Mallorquí Garcia

L'edifici octogonal tardoantic de Can Ferrerons (Premià de Mar, El Maresme)

Ramon Coll Monteagudo
Museu Romà, Premià de Mar

Marta Prevosti Monclús
ICAC, Tarragona

Jordi Bagà Pascual
col·laborador del Museu de l'Estampació, Premià de Mar

RESUM

La vil·la romana de la Gran Via–Can Ferrerons, amb el seu excepcional edifici octogonal, està situada en la zona nord-est del municipi de Premià de Mar (Barcelona). Es troba a uns 200 m per sota del Camí del Mig, que és l'antiga *Via Augusta* en el seu pas per la zona, pràcticament en el límit amb el terme municipal de Premià de Dalt. Presenta unes 5,5 hectàrees d'extensió i una llarga cronologia, *circa* 75 aC-600 dC.

L'edifici octogonal, que forma part de la vil·la, presenta una cronologia entre *circa* 400-600 dC, amb tres fases d'ocupació ben definides: una de residencial com a pavelló de recepció, una altra com a centre productor i finalment una tercera com a necròpoli, coincidint amb el seu definitiu abandonament.

PARAULES CLAU

Premià de Mar — Vil·la romana — Mosaic — Producció d'àmfores — Edifici octogonal

ABSTRACT

The Roman villa of Gran Via-Can Ferrerons, with its exceptional octagonal building, is located in the north-eastern part of the municipality of Premià de Mar (Barcelona). It is located about 200 m below the Camí del Mig, the ancient *Via Augusta* in its passage through the area, practically in the limit with the municipal district of Premià de Dalt. It occupies an area of about 5.5 hectares and has a long chronology, circa 75 BC-600 AD.

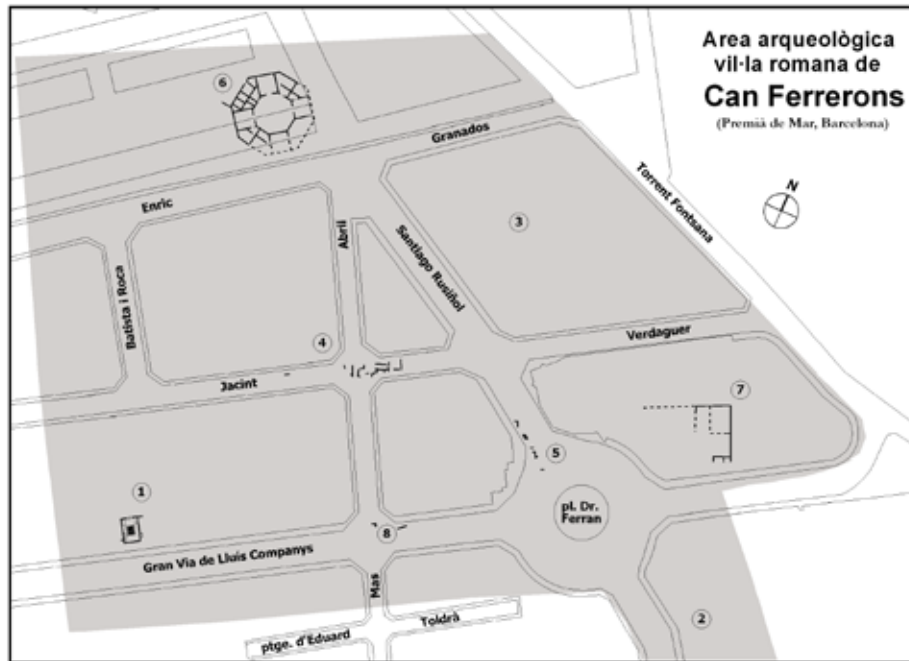
The octagonal building, which is part of the villa, has a chronology between 400-600 AD, with three well-defined phases of occupation: one as a reception hall pavilion, another as a production center, and finally a third as a necropolis coinciding with its definitive abandonment.

KEYWORDS

Premià de Mar — Roman villa — Mosaic — Amphora production — Octagonal building

La vil·la romana en conjunt

Des de la urbanització del sector Gran Via-Can Ferrerons de Premià de Mar, a partir sobretot de la dècada de 1960, s'han anat descobrint diversos elements que formen part d'aquest assentament romà. Malauradament en el decurs de les obres d'urbanització de la zona, *circa* 1965-1980, s'han destruït moltes de les restes arqueològiques d'aquest conjunt, cosa que hem pogut comprovar tant a partir de les diferents intervencions arqueològiques realitzades com pels testimonis orals dels veïns de la zona. Les diverses parts que hem pogut anar documentant han estat anomenades "sectors" (fig. 1).

1 - Gran Via 229; 2 - Mas Foixà; 3 - Vallpremià; 4 - carrer Jacint Verdaguer; 5 - carrer Santiago Rusiñol; 6 - edifici octogonal; 7 - pl. del Dr. Ferran; 8 - Troballes 2015.

■ Àrea de jaciment

Fig. 1: Situació i planta del conjunt vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons

Gran Via 229 (Sector 1) (fig. 1)

Al carrer Gran Via de Lluís Companys s'hi van descobrir l'any 1969 diverses restes corresponents a la part noble d'allò que aleshores es va interpretar com una vil·la romana. Es van documentar les restes d'una *aula* de 8,20 m per 5,32 m, pavimentada amb un mosaic *opus tessellatum* amb motius geomètrics policroms. Tant el mosaic com un dels lots de materials arqueològics procedents d'aquesta intervenció es conserven en els fons del Museu Nacional d'Arqueologia de Catalunya. Les dades essencials d'aquesta descoberta van ser publicades per Marta Prevosti (PREVOSTI, 1981, p. 128-133). Posteriors descobriments de la zona han permès interpretar aquestes restes dins del conjunt més ampli de l'anomenada “vil·la de la Gran Via–Can Ferrerons”.

Hem sabut per diferents fonts orals que l'any 1965, en construir-se l'edifici núm. 237 de la Gran Via de Lluís Companys —molt proper, doncs, a l'anterior— va ser descobert un mosaic figurat, amb una representació “d'un nen sobre un dofi”. I és precisament a causa d'aquest fet que l'edifici porta el nom d'“El dofi”. Malgrat les nostres recerques, mai hem aconseguit cap document que confirmi la seva existència (COLL, 2004, p. 261, nota 171).

L'estudi del material arqueològic que va aparèixer per sota del mosaic, en els nivells que reblien les estructures de cinc dipòsits, ha donat una gran majoria de ceràmica africana A i algun fragment escadusser de TS africana C, forma Lamb. 40 o Hayes 50, que es data entre el 200 i el 360, per tant una cronologia de primera meitat del segle III dC. El mosaic també s'adiu bé amb aquesta cronologia, excepte un afegit més tardà. El material de l'habitació classificat de forma genèrica dona també abundant TS africana A, a més d'algun fragment d'africana C, de *lucente* i de DSP, fet que indica que l'habitació amb el mosaic segurament devia estar activa fins al segle V. La troballa de diversos fragments de vidre pla i d'un fragment de placa de marbre d'Afyon o *pavonazzeto*, al costat del gran mosaic, ajuda a formar-se una idea de la riquesa de l'establiment. Sobre el mosaic es van trobar diverses tombes, que es van perdre amb la construcció excepte una, de la qual s'ha estudiat un conjunt de material on les ceràmiques més modernes són DSP. A més, en la mateixa actuació, es documentaren la llinda d'una porta i parets fetes amb pedra petita-mitjana lligada amb calç, molt similars a les que es documenten a l'edifici octogonal de Can Ferrerons.

Mas Foixà (Sector 2) (fig. 1)

Les restes trobades a l'antic Mas Foixà estan clarament relacionades amb les de Gran Via 229. L'any 1979, quan s'hi va construir una part de la urbanització anomenada aleshores Vallpremià, es van poder recollir alguns fragments d'àmfora romana del tipus Pascual 1 i es té coneixement, per informacions orals, d'altres restes arqueològiques que van ser destruïdes juntament amb el mas, sense cap control arqueològic. Testimonis orals ens informen que també es van trobar evidències d'una àrea de necròpolis, amb "morts".

Segons les nostres notícies, en el petit parc que hi ha actualment al davant dels edificis, encara hi queden restes d'un abocador, a uns dos metres de fondària, que podrien ser excavades (COLL, 2004, p. 261-262).

Vallpremià (Sector 3) (fig. 1)

Durant la construcció de la urbanització Vallpremià, durant l'agost de 1979, a uns dos metres de fondària es recolliren també una sèrie de materials romans bàsicament amfòrics (dels tipus Dressel 1C i sobretot Pascual 1), així com fragments de ceràmica comuna ibèrica i romana, i alguns fragments d'*imbrices*. Pel que sembla devien formar part d'un abocador que tampoc fou documentat arqueològicament (CAZORLA; COLL; JÁRREGA, 1997, p. 191; COLL, 2004, p. 262). Veïns de la zona també ens han informat de l'existència d'arcades i paviments que foren destruïts en procedir a l'excavació dels fonaments dels actuals edificis.

L'any 1996, durant el seguiment arqueològic amb motiu de la canalització del torrent Fontsana, s'hi va constatar material ceràmic divers, ibèric i romà, així com materials de cronologia més moderna (segles XVII-XX) procedent dels nivells superiors. Tot plegat no fa altra cosa que confirmar la relativa extensió d'aquest assentament romà (COLL, 2004, p. 262).

Col·lector del c/ Mn. Cinto Verdaguier (Sectors 4 i 5) (fig. 1)

A finals de l'any 1999 s'inicià la construcció d'uns col·lectors d'aigües pluvials i negres al carrer Mn. Cinto Verdaguier, que tenien per finalitat minvar els efectes de les intenses rierades que afecten sovint el municipi de Premià de Mar. Aquesta nova infraestructura comença en una base de bombeig situada al tram entre el torrent Fontsana i el carrer Santiago Rusiñol i travessa el poble de punta a punta, afectant gran part de la població.

La troballa d'un mur entre els carrers Santiago Rusiñol i Mas-Abril, i la identificació d'un estrat amb materials arqueològics romans uns metres abans, van posar en evidència la continuïtat del jaciment. Els resultats de l'excavació van demostrar la presència allà d'un sector de la *pars fructuaria* de la vil·la, amb una durada de cinc centúries, des d'època augustea, o poc abans, fins al segle V dC, amb diferents etapes constructives. A les dues primeres fases d'ocupació s'hi han documentat algunes estructures vinculades al treball de la metal·lúrgia, així com estrats de terra recremada, fragments d'escòria de ferro i alguns objectes metàl·lics fruit d'aquesta activitat. Pel que fa a la tercera fase d'ocupació, es constaten unes reformes globals de l'assentament amb un nivell de terra que amortitza la pràctica totalitat de les estructures anteriors i que funciona com a nou nivell de circulació, i la construcció de nous murs. En general, es desconeix la funcionalitat de les noves estructures, però és força evident que ens trobem a l'interior d'un edifici romà que tenia els paviments de terra trepitjada, i funcionaria com a lloc de treball i/o magatzem.

Més endavant, a uns 20 metres en direcció oest, dins el tram del carrer Mn. Cinto Verdaguer entre Francesc Mas-Abril i Dr. Batista i Roca, es va detectar el coronament d'un mur orientat d'est a oest. Dues consideracions ens indiquen que es podria tractar de la *pars urbana* de la vil·la: al seu entorn s'hi recolliren alguns fragments d'estuc policromat després de la paret, i l'estructura es troba a la part posterior de l'immoble número 229 de la Gran Via de Lluís Companys, indret on l'any 1969 s'hi descobrí el mosaic de què hem tractat més amunt.

El Sector 5 de la vil·la de Gran Via-Can Ferrerons va ser objecte de documentació també amb motiu de les obres de construcció dels col·lectors del carrer Mn. Cinto Verdaguer. La descoberta d'un primer mur per part de la maquinària de l'obra obligà a seguir la rasa amb més cautela, preveient la troballa de més elements construïts d'origen romà. Les dificultats en la seguretat personal d'aquest tram de l'obra no ens van permetre descobrir més d'1 metre d'amplada i uns 20 metres de llargada. La intervenció es limità a la documentació dels elements construïts fins al nivell de pas del col·lector. Per tant, no es va poder baixar més avall dels nivells d'enderroc i amortització.

Malgrat tot, però, es van poder observar una successió d'almenys dues fases constructives. S'hi documentaren 11 parets que marquen un conjunt d'habitacions difícils de delimitar, orientades de nord-est a sud-oest i de nord-oest a sud-est. El nivell que amortitza aquestes restes està format per un enderroc de dimensions considerables, amb materials de construcció com *tegulae*, *imbrices* i maons que data l'amortització de les construccions al segle V dC (BOSCH; COLL; MONTLLÓ 2002; COLL, 2004, p. 262-266).

Plaça del Dr. Ferran (Sector 7) (fig. 1)

L'any 2002, amb motiu d'un nou projecte d'urbanització, es va fer una intervenció arqueològica en un solar destinat a la construcció, molt proper a la plaça del Dr. Ferran (QUADRADA, 2002; COLL, 2004, p. 270). L'any 2006 es va continuar aquesta excavació per la part sud-est (CARBONELL, 2006; CARBONELL, 2009; COLL 2009b). Els resultats de les dues campanyes van posar al descobert tres fases d'ocupació romana:

Primera fase. Es van documentar una sèrie de retalls en el subsol geològic, entre els quals una vintena de forats de pal que podrien correspondre a una cabana. Ara bé, aquests forats de pal retallaven la UE 286, que ha donat material ibèric abundant, a més de *dolia* i elements constructius romans com *tegula* i *imbrex*. CARBONELL (2009) els interpreta com anteriors a la fase corresponent a l'edifici rústic i no els atribueix una cronologia precisa.

Segona fase. Es va excavar una part d'un edifici rústic que sembla correspondre a una terrisseria, de la qual s'ha descobert l'angle en L d'un recinte porticat amb pati central, en un espai d'uns 914 m². L'ala nord-oest de l'edifici sembla haver estat ocupada per una bateria d'habitacions, mentre que l'ala nord-est seria un porticat, del qual es van trobar els basaments de cinc pilars separats a distàncies regulars de 10 peus (2,95 m). A l'exterior també es van localitzar diverses estructures. A grans trets, es van identificar tres subfases d'activitat. La primera consisteix en la construcció i funcionament de l'edifici de treball, amb murs de pedra seca. La datació, en funció dels materials de les estructures negatives amortitzades per a la seva construcció, se situa cap al canvi d'era, segons CARBONELL (2009).

La segona subfase es va produir després del rebliment de tot l'espai amb un estrat de terres (UE 51) que va elevar la cota de circulació entre 30 i 40 cm, datat a mitjan segle I.

La tercera subfase amortitza elements de la fase anterior, com les estructures de combustió i els pous, i en crea de nous, amb nous murs de subdivisió de l'espai interior de l'edifici. Al seu damunt, en el darrer nivell d'utilització, es va excavar una tomba (UE 1175) d'un individu perinatal, en forma de cista, del qual no es pogué recuperar cap resta òssia (QUADRADA 2002). CARBONELL (2009) data aquesta subfase entre finals del segle I inicis del II.

QUADRADA (2002) havia avançat una cronologia de finals de segle I aC a tercer quart de segle I per a aquesta segona fase, tot i que no feia la distinció de les tres

subfases. Interpretava l'edifici com un recinte destinat a activitats productives, on la gran abundància d'àmfores Pascual 1 i Dressel 2-4 li feien pensar en la vinculació amb la producció de vi.

Tercera fase. Al damunt dels estrats de la segona fase, es va excavar un nivell de terra (UE 1001; UE 03) que cobria totes les estructures del jaciment, datat en la primera meitat del segle II, interpretat com la conversió de l'espai en camp de conreu. Farcia nombroses rases de conreu i un possible drenatge.

Una vegada estudiat tot el material procedent de les intervencions de 2002 i de 2006, dipositat al Museu de l'Estampació de Premià de Mar, ens trobem en disposició d'avançar unes reflexions cronològiques sobre el jaciment. Els estrats estudiats, del 1000 al 1283, es daten entre l'època d'August i Neró o inici dels emperadors flavis, excepte la UE 1001, 1042 i 1155, que han de correspondre a estrats posteriors a l'edifici excavat. La unitat cronològica dels primers estrats és clara. Com que no els podem relacionar amb les UE de l'edifici o els seus precedents, destaquem-ne un seguit de característiques:

- En gairebé tots ells, l'àmfora és l'element predominant, amb xifres tan elevades que fan palès que es tracta d'una àrea de treball d'una terrisseria.
- Confirma que es trobaven dins d'una terrisseria el fet que s'hi identifiquen abundants fragments de rebutjos de forn, d'àmfores excessivament cuites i també poc cuites, amb l'argila esquarterada.
- També s'hi han trobat fragments de paret de forn i/o escòria de forn.
- S'hi han trobat àmfores defectuoses de la forma Tarraconense 1, Pascual 1 i Dressel 3, per bé que també s'han trobat àmfores Dressel 1 citerior en menor quantitat i sense defectes de cocció, amb una pasta similar. Per tant, sabem del cert que a la terrisseria es fabricaven les formes Tarraconense 1, Pascual 1 i Dressel 3. Solament podem suposar que també es van fabricar àmfores de la forma Dressel 1 citerior.
- Les àmfores Pascual 1 són enormement abundants i una majoria aclaparadora, mentre que les Dressel 3 són escadusseres. Això fa pensar que ens trobem ben bé a l'inici de la seva producció. Aquesta dada també indica una cronologia al voltant del canvi d'era.
- S'ha documentat la presència de campaniana A en els estrats 1001, 1003, 1024, 1034, 1042, 1042 àmbit 1, 1042 àmbit 5, 1052, 1056, 1058, 1091, 1105, 1114, 1148;

i de campaniana B de Cales en els estrats 1001, 1001 àmbits 4-6, 1003, 1032, 1042, 1042 àmbit 1, 1042 àmbit 2, 1091, 1114, 1155, 1169, 1173, 1201, 1219. Les formes tant de la campaniana A com de la B de Cales són les característiques de la seva darrera època, és a dir, del segle I aC. En aquests mateixos estrats, i en d'altres, també han anat apareixent àmfors itàliques Dressel 1 i ceràmica comuna itàlica, ceràmica grisa emporitana, alguna ibèrica d'engalba blanca, ceràmica de parets fines, així com una gran abundància de ceràmica comuna ibèrica. Aquests materials, juntament amb les àmfors Dressel 1 citerior, indiquen que l'establiment romà és anterior a August, com a mínim del 70–50 aC. Si es confirma que la Dressel 1 citerior es fabricava al lloc, aquesta cronologia encara podria ser més antiga.

- En alguns estrats també hem identificat alguns fragments de ceràmica del Bronze final III, sense rodar, que fan pensar que sota el jaciment romà hi va haver les restes d'un assentament (fons de cabana?) d'aquest període, que podria haver passat desapercebut als excavadors o bé s'ubicava per les immediacions.

Ens trobem, doncs, davant d'un espai on segurament hi va haver inicialment un hàbitat del Bronze final. El lloc torna a aparèixer ocupat en època romana republicana, en algun moment de la primera meitat del segle I aC, amb unes estructures febles de les quals sols coneixem uns forats de pal i en un context que ja utilitzava *dolia* i elements constructius romans com *tegula* i *imbrex*. Posteriorment, en època d'August, potser en el darrer quart de segle, es va bastir un edifici de treball d'una terrisseria que fabricava àmfors Tarraconense 1, Pascual 1 i Dressel 2-3. La terrisseria ja devia existir abans com indica el fet probable que s'hi havia fabricat Dressel 1 citerior. Es tracta d'una àrea de treball consistent en una nau en L, un dels braços de la qual era ocupat per una bateria d'habitacions, mentre que l'altre era un porticat. Delimitava un pati interior, on s'han excavat algunes estructures negatives com sitges i forats per encabir-hi algun *dolium* i tres *dolia*. El forn que s'hi va excavar, de petites dimensions, devia ser de funcions auxiliars, com l'excavat a Torre Llauder (PREVOSTI; CLARIANA 2007) o com l'estructura de combustió de Can Peixau, potser dedicat a fer pega o amb alguna altra finalitat. En una segona fase de l'edifici, cap a la meitat del segle I, es van fer reformes que van utilitzar molt material procedent de la terrisseria i van originar la majoria dels estrats estudiats. Es van aixecar noves compartimentacions, entre les quals algunes amb murs fets amb rengleres d'àmfors Pascual 1, que formen un mur en L, clavades en posició invertida, que devien delimitar un recinte rectangular al centre del pati, amb orientació coincident amb la de les parets de l'edifici. En relació amb aquest nou recinte, es van bastir dues estructures de combustió d'1 m de diàmetre i dos pous, que s'obrien al reblliment UE 51.

Cap a la fi del segle I, l'edifici encara sofreix noves reformes, en les quals desapareixen les pilastres de l'ala nord-oest i es construeixen dues noves estances (àmbit 4 i 5). Un mur de pedres lligades amb fang inutilitza el mur d'àmfores de la fase anterior. Al seu costat es va documentar un paviment de trencadís d'àmfores sobre una capa d'argiles. A l'ala nord-oest de l'edifici, en aquesta etapa han desaparegut les pilastres, i en canvi es construeixen dues habitacions en bateria noves a l'extrem (àmbit 4 i 5). Finalment, cap a la primera meitat del segle II, s'amortitza l'edifici, tot plegat és inutilitzat i l'espai es dedica al conreu, segons interpreten els seus excavadors. Els fa pensar d'aquesta manera la documentació de diversos solcs paral·lels, una fossa de drenatge i tres trams de murs fets d'alineacions d'àmfores que els semblen límits de camps, tot fent referència a una descripció de l'agrimensor Siculus Flaccus (*De cond. agr.*, 106-107).

Ens atrevim a reinterpretar-ho, ja que el fet de trobar-se aquest espai dins de l'àrea del jaciment fa pensar que les alineacions d'àmfores podrien correspondre a murs de tancament d'un perímetre, potser del jardí o d'un hort. En canvi, els solcs i el drenatge podrien correspondre, efectivament, al conreu o a l'enjardinament de la zona.

L'edifici rústic de la plaça Doctor Ferran formava part de la zona de treball de la terrisseria. Com ja va veure CARBONELL (2009, p. 144, 153), cal posar en relació aquesta construcció amb les naus de treball de moltes terrisseries conegudes. Un cop amortitzades, la zona es va poder dedicar a un hort o un jardí de la casa. Aquest és, però, un tema que preferim aprofundir en un moment més avançat del nostre estudi, del qual ja hem fet alguns avançaments (PREVOSTI; COLL; BAGÀ, 2015; COLL; PREVOSTI; BAGÀ, 2016; PREVOSTI; COLL; BAGÀ, en preparació).

Gran Via 2015 (Sector 8) (Fig. 1)

El mes de març de 2015 es van dur a terme una sèrie d'obres de millora urbanística al carrer Gran Via de Lluís Companys de Premià de Mar, en el tram comprès entre la carretera de Vilassar de Dalt i la plaça del Dr. Ferran. Entre d'altres, les obres contemplaven la col·locació *ex novo* d'una claveguera d'aigües pluvials, prevista a una fondària propera a 1,60-1,70 m.

Atès que havia estat precisament aquí on l'any 1969 es van documentar les restes corresponents a la *pars urbana* d'una vil·la romana (*vid. supra*), catalogada com a BCIL en el vigent POUM de Premià de Mar, en el decurs dels esmentats treballs es van dur a terme tasques de control arqueològic que no han fet altra cosa que confirmar l'existència de més restes pertanyents al jaciment arqueològic de la Gran Via-Can Ferrerons.

Com que el tram del carrer Gran Via de Lluís Companys afectat per les obres quedava clarament dividit en dos sectors pel carrer Francesc Mas i Abril (fig. 1), es va decidir assignar a cadascun d'ells un nombre de sector diferent, tenint en compte també

la direcció de col·locació del tub del col·lector: sector 1 per al tram comprès entre la plaça Dr. Ferran i el carrer F. Mas i Abril, i sector 2 entre el carrer F. Mas i Abril i la carretera de Vilassar de Dalt (BV-5023).

Aquesta intervenció arqueològica ha servit essencialment per demostrar l'existència de més restes arquitectòniques d'època romana en el sector que hom considera que ocupava l'anomenada "vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons". Cosa d'altra banda ben previsible.

Ateses les característiques de l'obra civil duta a terme en el sector, tan sols s'han pogut evidenciar parcialment una sèrie d'elements arquitectònics, com són:

- **UE 1004:** mur, documentat de forma molt deficient a causa de les necessitats de la pròpia obra. Es troba orientat a 47° en direcció NE-SW. Està fet de pedra petita sense desbastar i ceràmica reaprofitada (*tegulae, imbrices...*), tot lligat amb morter de calç.
- **UE 1006:** element constructiu —possible mur— que ja quedava tan fora del perímetre d'excavació que la seva presència tan sols s'intuïa per algunes restes de morter de calç existents en el tall d'un dels pous de servei i al mateix nivell del fons d'aquesta.
- **UE 1008:** dipòsit de *cocciopesto*, que es localitza a 9 metres de distància del mur UE-1004, en el lateral d'un pou de servei. Ha estat molt lleugerament escapçat per la màquina, i es perd en el tall de la rasa. La paret que en resta té 18 cm d'alçada i ha perdut parcialment el seu arrebossat original. El paviment hidràulic conservat és fi i es troba quelcom malmès d'origen, ja que s'hi observen alguns forats, a més d'una rascada de la màquina excavadora.

Quant als escassos materials mobles recuperats, s'ha de dir que en la pràctica totalitat dels estrats no ens aporten cap informació de rellevància. Tan sols en dues de les UE es tracta versemblantment d'estrats d'abandó: UE 1005 i UE 1009. En la primera UE es documentà terrissa de tipus ibèric, alguna de romana i quelcom de material constructiu. En la UE 1009, tan sols un fragment d'*imbrex*.

La resta d'UE amb materials mobles —UE 1003, UE 2003 i UE 2004— són clarament sedimentàries, és a dir, que allò que contenen ha estat aportat i no pertany *stricto sensu* al jaciment. Hi predomina la ceràmica ibèrica, de fàcies tardana (s. II-I aC), sense formes que puguin ser adscrites (COLL, 2016).

L'edifici octogonal (Sector 6) (Fig. 1)

Tot realitzant un control d'obra a finals de l'any 2000, propiciat per la urbanització del sector Horta Ferrerons, es descobria l'edifici octogonal de Can Ferrerons. Es va excavar entre 2000 i 2008 (FONT 2013, memòria d'excavacions amb bibliografia anterior) i se n'han anat publicant diverses notícies i estudis temàtics (BOSCH, COLL, FONT, 2002; COLL, 2004, p. 266-270; BOSCH, COLL, FONT, 2005; COLL, 2009a; COLL, 2009b; PUCHE *et al.*, 2014; COLL, 2015; COLL, PREVOSTI, 2016; PREVOSTI *et al.* 2016; PREVOSTI, COLL, 2017). Després d'un estudi de paraments (CHORÉN, PARRA, SALVADÓ, 2015; CHORÉN, PARRA, SALVADÓ, 2016) i del condicionament per a la visita, el jaciment ha obert les seves portes al públic el març de 2015 amb el nom *Museu Romà de Premià de Mar*.

La tècnica constructiva de l'edifici

L'edifici octogonal de Can Ferrerons conserva parets amb alçades que ronden els 3 metres. Comprèn 735 m², incloent-hi l'annex exterior on se situa un *propigneum*. L'obra respon clarament a un projecte arquitectònic previ, executat de nova planta en una única fase constructiva (PUCHE *et al.*, 2014; COLL, PREVOSTI, 2016). Va ser dissenyat a partir d'un pla geomètric ben establert, basat en el peu romà. L'orientació està també ben definida, amb cadascuna de les façanes de l'octògon orientada cap a un dels punts cardinals. El diàmetre màxim de l'edifici, és a dir, de l'octògon extern, és de 100 peus romans. Cadascun dels costats fa 40 peus. El diàmetre de l'octògon central és de 50 peus (fig. 2).

La distribució interna de l'edifici gira entorn de l'habitació central octogonal, que fa una superfície de 148 m². Des d'aquest espai s'accedeix a quatre habitacions quadrangulades, de 40 m², situades en els laterals NO, NE, SE i SO (fig. 2: àmbits 8, 9, 14 i 20). Els altres quatre costats, això és N, E, S i O, s'obren a una subdivisió d'àmbits menors, de planta pentagonal o trapezoïdal, que segueixen un patró simètric basat en un octògon intermedi. El resultat és l'obtenció de nombrosos àmbits que confereixen a l'edifici una singular complexitat que dona més èmfasi a l'aspecte geomètric que al pròpiament funcional. Respon al tipus arquitectònic de planta central, que s'aplica en aquest període als edificis públics, religiosos, funeraris, i també apareixen amb freqüència a l'arquitectura domèstica noble, com és el cas present.

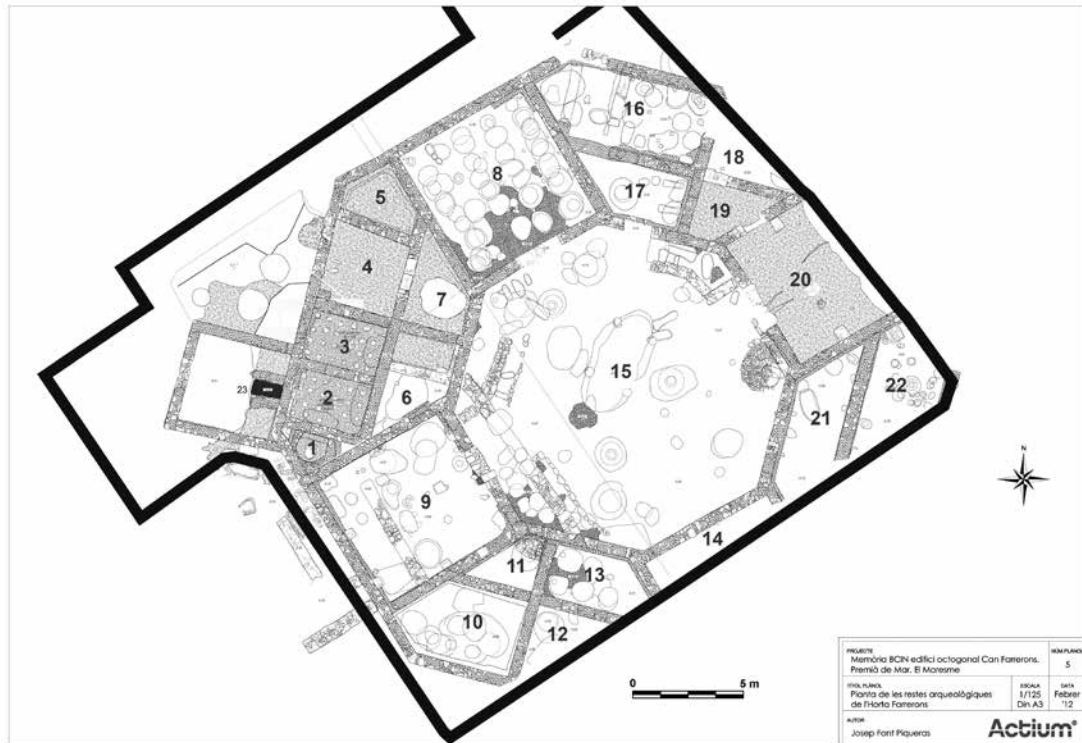

Fig. 2: Planta de l'edifici octogonal

El sector que millor es coneix de l'edifici és l'extrem occidental, i és també el més ben conservat (fig. 2: àmbits 1-5 i 7) (PREVOSTI, COLL, 2017). Es tracta del lloc destinat a un petit *balneum* de caràcter privat. El conjunt ocupa uns 95 m² perfectament adaptats des del seu plantejament a l'espai resultant de la geometria octogonal de l'edifici, que segueix els preceptes vitruvians pel que fa a la seva orientació. Presenta un desenvolupament lineal i és de recorregut retrògrad. Consisteix en quatre estances termals: *apodyterium*, *frigidarium* amb *alveus*, *tepidarium* i *caldarium* amb *alveus*, a més d'un *propigneum* exterior a l'octògon des del qual s'alimentava el *praefurnium* de l'*hypocaustum*. Tot es conserva en un excel·lent estat, incloses les arcades, orientades vers el *praefurnium*, per facilitar l'entrada de l'aire calent, un cas únic a *Hispania*. S'hi han trobat abundants elements arquitectònics pertanyents al sistema d'hipocaust, especialment *tubuli latericii*

Fig. 4: Vista del *balneum*.
En primer lloc el *caldarium*, al fons el *tepidarium*

i *clavi coctiles* de diversa tipologia (COLL, PREVOSTI, BAGÀ, en premsa).

Els banys, juntament amb les habitacions rectangulars, són d'importància nodal per a l'edifici: l'interpretem com un gran pavelló de recepció, pertanyent al tipus arquitectònic de planta central, molt habitual en l'arquitectura domèstica de prestigi dels segles IV-VI dC.

Com que no es va trobar cap desguàs ni drenatge de l'espai central de l'edifici, creiem que tot ell anava cobert. El gruix de les parets i l'estructura de l'edifici permetrien la coberta en cúpula de la sala central, ara bé, sense sobredimensionaments. Com que les edificacions romanes solien estar sobredimensionades, pensem que també això apunta que cal descartar la cúpula. Així doncs, pensem que la coberta devia ser de fusta i amb teulada de *tegulae*, de les quals s'han comptat 2225 fragments recuperats a les excavacions.

La restitució en alçada que proposem per a Can Ferrerons seria amb les parets de la sala octogonal central més elevades que les parets de les sales rectangulars, cosa que permetria obrir finestres per a l'entrada de llum en la part alta.

De fet és una solució ben característica, comuna en edificis de planta central, que trobem en innumbrables mausoleus, baptisteris, esglésies, i que també es donava en l'arquitectura domèstica. Un exemple proper de finestres d'aquest tipus es troba a l'edifici funerari de Sant Miquel de Terrassa (GARCIA, MORO, TUSET, 2009), per bé que la cobertura en aquest cas sigui amb cúpula, a diferència de Can Ferrerons.

Les estructures muràries foren aixecades mitjançant l'ús de tres tècniques fonamentals com són l'encofrat perdut, la maçoneria o paredat, i l'encofrat pròpiament dit.

En l'encofrat perdut el material fou dipositat dins mateix de la rasa de fonamentació, que actuava de calaix d'encofrat, amb unes amplades oscil·lants entre els 0,60-0,80 m per aproximadament 1 m de fondària, tot i que en alguns sectors fou menor. Aquesta tècnica s'utilitzà fonamentalment en les banquetes de fonamentació, visibles en les parets perimetrals dels octògons exterior, intermedi i central, en les habitacions quadrangulars i en els murs radials. Solia ser una forma habitual de fer els

fonaments en l'antiguitat tardana (HAUSCHILD, 1982, p. 78), com és el cas de la muralla de la fortalesa romana de Sant Cugat del Vallès (ARTIGUES *et al.*, 1997, p. 31) o Sant Miquel de Terrassa (GARCIA, MORO, TUSET, 2009, p. 128, fig. 265), tot i que hi poden haver excepcions, com la de l'aula o sala de recepció del bisbe de *Barcino*, on no es constata fonamentació (BELTRÁN DE HEREDIA, 2007, p. 147).

La tècnica de la maçoneria o paredat s'utilitzà fonamentalment en el primer tram aeri dels murs, en el primer metre d'alçada aproximadament, durant la fase constructiva de l'edifici octogonal. També es fa servir en les estructures aixecades/reparades posteriorment, durant la segona fase d'ocupació de l'edifici. Els murs tenen de mitjana uns 45 cm de gruix. Les filades de pedra no solen ser massa regulars, i resulta habitual l'ús de peces ceràmiques per tal d'aplanar les estructures en la part superior de la tongada, en forma de verdugades. Cal dir que els angles exteriors de l'octògon estan obrats amb grans carreus de granit, disposats en cadena cantonera. La tècnica de reforçar els angles mitjançant l'ús de grans carreus és habitual en la tardoantiguitat, com es constata al *castellum* de Sant Julià de Ramis (BURCH *et al.*, 2005, p. 194; BURCH *et al.*, 2006, p. 36-37 i 43), a Sant Miquel de Terrassa (GARCIA, MORO, TUSET, 2009, p. 127-145), a l'edifici de la cúpula de Centelles (SCHLUNK, HAUSCHILD: 1962) i a bastament a d'altres construccions (HAUSCHILD, 1982, p. 81). En algun cas es constata la utilització d'un parament en *pseudo spicatum* incipient, més habitual en la tècnica de l'encofrat.

L'encofrat com a tal només es documenta en la fase constructiva original de l'edifici. S'inicia a partir de la primera filada, que és de maçoneria. Els calaixos de l'encofrat són d'uns 0,80 m d'alçada, i s'utilitza material divers en la seva elaboració, majoritàriament pedra —que es col·loca amb la cara plana vista— i pedruscall, a més de pivots d'àmfora, fragments de *dolia*, *tegulae* i maons, fragments d'*opus signinum*, etc., que semblen abundar com més alt és el tram de la paret, potser per alleugerir-ne el pes. Sobretot en el coronament de les tongades s'observa l'ús de maons i *tegulae* per tal de deixar-les com més horitzontals millor (verdugades) (fig. 3). En alguns sectors s'observa la presència d'un parament en *pseudo spicatum* incipient, semblant al de construccions de la tardoantiguitat com el Puig Rom de Roses (PERICOT *et al.*, 1952, p. 164, 171, lám. XLIII, 2 i 3; HAUSCHILD, 1982, p. 74; PALOL 2004, p. 17, 21, 41, 45, sobretot fig. 4, 16, 19, 21); el *castellum* de Sant Julià de Ramis (BURCH *et al.* 2005, p. 194; BURCH *et al.*, 2006, p. 36, 43, fig. 23 i 24); l'edifici funerari de Sant Cugat del Vallès (ARTIGUES *et al.*, 1997, p. 35); la fortificació de la Clusa Alta, prop del pas de Panissars (BURCH *et al.*, 2006, p. 161; PÉREZ 2012, p. 171), o l'aula o sala de recepció del bisbe de *Barcino* (BELTRÁN DE HEREDIA, 2007, p. 147).

Fig. 3: Tongades i verdugades

És important destacar que la forma de construir per tongades serveix per poder anar entrelligant els murs entre ells. Les tongades es feien arribar fins al límit de l'angle, ara la paret d'un costat ara l'altra, de forma alternativa. D'aquesta manera quedaven ben trenades i es proporcionava una solidesa més gran a la construcció. Sobretot en aquells punts en què es troben tres murs en el mateix punt, com és el cas dels angles de l'octògon central.

En els trams de mur realitzats amb la tècnica de l'encofrat s'observen una sèrie de forats producte de la construcció:

a) De secció circular, d'uns 6 cm de diàmetre. Són el motillo resultant d'extreure les agulles dels encofrats. Sempre es troben al límit inferior de la tongada.

b) De secció quadrangular, a l'entorn dels 12 cm de costat. A voltes presenten una pedra o maó fent de sostre. Solen trobar-se a la part inferior de les tongades, allà on no hi ha els forats circulars, per la qual cosa se sospita que haurien pogut servir també per passar les agulles. Quan els trobem a la part superior de les tongades és possible que aleshores servissin per subjectar les bastides de la construcció. Presenten un cert paral·lelisme amb els forats documentats a *Barcino* (BELTRÁN DE HEREDIA, 2007, p. 155-156).

c) Forats de biga: apareixen a l'àmbit 9, i sembla que a l'àmbit 20, i no corresponen a la fase constructiva sinó a la reutilització de l'edifici. Pot ser que es trobin en relació amb les bases en pedra que farien de suport dels pilars de fusta que hi hauria allà, i que conformarien un altell, com també s'interpreta al *castellum* de Sant Julià de Ramis (BURCH *et al.* 2005, p. 200; BURCH *et al.*, 2006, p. 45).

La pedra utilitzada per a la construcció de l'edifici, en qualsevol de les seves fases, és tota ella d'origen local. Es tracta fonamentalment de granodiorites, pòrfirs granítics, leucogranits i quarsites.

En els brancals de les portes s'utilitza el maó, d'entre 20-30 cm de longitud per 8 cm de gruix. Les portes que donen accés a les grans estances quadrangulares tenen una llum d'entre 2,18 m (àmbits 9 i 20) i 2,23 m (àmbit 8), mentre que la resta solen fer 1,30 m, llevat dels accessos al *tepidarium* i al *caldarium*, amb una llum molt menor, de 0,80

m, i orientació en ziga-zaga destinada a evitar la fugida de la calor.

Es van usar maons *bessales* per a les *pilae* del *balneum*. Es compten 24 *pilae* al *caldarium*, 24 al *tepidarium* i 10 a l'*alveus* del *caldarium* (fig. 5). En les restes de *suspensura* conservades s'observa l'ús de maons *bipedales*, així com algunes *tegulae* reaprofitades, que també són utilitzades per aplacar les dues xemeneies de l'*alveus* del *caldarium*.

Fig. 5: Estat de conservació de l'*hypocaustum* sota l'*alveus* del *caldarium*

El morter de calç de la construcció original del segle V dC és de color blanc, de granulometria

mitjana i amb nòduls de calç i gravetes que li fan d'àrid. Coincideix amb l'evidenciat al *castellum* de Sant Julià de Ramis (BURCH *et al.*, 2006, p. 38). En les reformes observades durant la segona fase d'ocupació de l'edifici, entre finals del segle V i el VI dC, s'observa un morter fet amb terra, amb més o menys gravetes, de color vermellós/marronós. És just el contrari del que succeeix a *Barcino*, amb un morter marronós en el segle V, i molt blanc en el VI dC (BELTRÁN DE HEREDIA, 2007, p. 148, 157).

Els paviments documentats, tant de la primera com de la segona fase, solen ser fets en *cocciopesto*, com els de la zona del *balneum*. També trobem restes de paviments de calç, com a l'àmbit 8, i de terra trepitjada, tots ells molt similars als documentats a *Barcino* (BELTRÁN DE HEREDIA, 2007, p. 159, 164), a Sant Cugat (ARTIGUES *et al.* 1997, p. 35) o al *castellum* de Sant Julià de Ramis (BURCH *et al.*, 2006, p. 38 i 55). En el nostre cas res no testimonia l'existència de paviments més luxosos, ni d'*opus tessellatum* ni d'*opus sectile*. Això, sumat a la inexistència d'altres elements sumptuaris, ha fet pensar que o bé la construcció restà parcialment inacabada durant la primera fase, o que si van existir foren espoliats a consciència en un moment posterior.

Allà on s'han conservat els revestiments o enlluïts de les parets, s'observa que els de la primera fase són més blancs i fins. Se'n troben en els àmbits 1, 5, 9 i 20. Per contra, els de la segona fase d'ocupació acostumen a ser més vermellosos ja que inclouen ceràmica trinxada (àmbits 1 i 5). En alguns llocs molt puntuals queden escadusseres restes de la pintura original, vermella sobre superfície blanca, cas dels àmbits 9 i 20. Destaca també un fragment de revestiment trobat caigut a l'àmbit 7, amb tres franges de colors.

Les fases cronològiques de l'edifici octogonal

Durant els treballs d'excavació els nivells de construcció no es van poder datar atès que, com s'ha explicat, les banquetes de fonamentació de l'edifici eren de la mateixa amplada que els fonaments, aixecats mitjançant l'encofrat perdut, i per tant no contenien cap resta de material datable. Per aquesta raó es van lliurar mostres del morter existent en els fonaments de l'edifici a l'equip de l'Åbo Akademi University (Finlàndia) i de l'Aarhus University AMS ¹⁴C Dating Centre (Dinamarca). Es van fer unes anàlitzes de morter, que van donar com a resultat una cronologia més tardana del que hom esperava. El resultat, amb un nivell de confiança del 95,4%, ha estat inequívoc: la datació està compresa entre 420-540 dC. Atès que els estrats arqueològics més antics daten del segle V i que els estrats de destrucció també es daten en el segle V, hem de pensar que la construcció s'ha de situar amb anterioritat, és a dir, a partir del 420 i abans de final de segle (PREVOSTI *et al.*, 2016), data que no desdiu ni amb la tècnica constructiva ni amb el tipus arquitectònic.

Resulta molt més complexa la interpretació de l'edifici octogonal dins del conjunt del jaciment. En un ambient rural, un edifici de planta octogonal, construït en el segle V, amb tres grans sales de recepció i uns banys, ofereix un repte interpretatiu singular. A què respon? Qui l'utilitzava? Qui va construir l'edifici, en quin context i amb quina finalitat? Aquesta construcció de parets potents, de bellesa buscada en les seves formes geomètriques, ben plantejada segons el peu romà, aixecat en una única fase segons un projecte arquitectònic molt ben estudiat i seguint els corrents constructius de l'aristocràcia de l'època, ha de significar necessàriament una obra de prestigi d'un personatge important de l'elit barcinonense. La manca de revestiment de les parets i els sols sense paviments decoratius ha fet pensar que o bé l'edifici no es va arribar a finalitzar, o bé que en la seva reutilització com a zona rústega va patir un espoli total.

Hem de suposar que es tracta d'un pavelló de recepció dins d'una gran vil·la romana tardana, d'un propietari de rellevància singular. En no poder precisar el moment dins del segle V en què es va construir, tampoc podem especular amb el personatge.

Com hem comentat, l'edifici respon al tipus arquitectònic de planta central. Els palaus imperials i les grans vil·les del Baix Imperi fan ús amb profusió d'aquest model. De fet, les sales de l'arquitectura dels palaus, bàsicament l'aula basilical i el triclini triconc, responen als mateixos models que els de l'arquitectura domèstica de les elits contemporànies (DUVAL, 1984). Amb tot, els palaus imperials i el cerimonial que s'hi desenvolupava sempre van ser exemples a emular per l'aristocràcia. En aquest sentit, el triclinium del palau de Dioclecià a Split (WULF-RHEIDT, 2007) pogué convertir-se en un referent. Tant per l'estructura arquitectònica com per les seves dimensions, Can Ferrerons s'hi assembla. Es tracta d'un

espai central octogonal que s'obre a quatre sales rectangulars, una de les quals és l'entrada, la qual cosa li dona planta cruciforme. S'interpreta com un *triclinium* amb forma de *trichora*, anomenat *triclinium triumphale* per Radoslav BUŽANČIĆ (2009) i està construït en una mena d'illa arquitectònica, envoltada per un peristil enfonsat, a la manera del teatre marítim de la Villa Hadriana de Tívoli. Aquest autor el considera una de les dues aules principals del cerimonial imperial, el *triclinium* i el *consistorium*, que s'usaven per a la cerimònia triomfal que conclouia en l'*adventus*. Al sud-est d'aquest pavelló s'excavaren també unes estances interpretades com termes. La restitució en alçada que proposen Jerko MARASOVIĆ (McNALLY *et al.*, 1976) o Ulrike WULF-RHEIDT (2007, fig. 15) és molt similar a la que nosaltres proposem per a l'edifici octogonal de Can Ferrerons, amb les parets de la sala octogonal central més elevades que les de les sales rectangulars, fet que permetria obrir finestres a la part alta de les parets de l'octògon central per a l'entrada de llum a la sala.

Sabem que la funció d'aquestes grans aules de les residències senyorials podia ser ambivalent. Tant les aules basilicals absidades com els *triclinia* podien ser utilitzats com a menjadors i també com a sala d'audiències. Més encara el cas d'un edifici com el que ens ocupa podia haver tingut funcions múltiples. Ens sembla que s'ha d'interpretar com un edifici de recepció del propietari de la vil·la. Però se'ns escapa amb qui es reunia en aquest edifici, en quins tipus d'actes o quina funció precisa tenia cada estança. Suposem que podia funcionar com un *triclinium*, en relació amb l'*otium*, com indica també la presència d'uns banys. Però segurament també podia funcionar com a espai per a d'altres tipus d'audiències. Les petites estances que hi ha entre les sales rectangulars podrien haver fet la funció de les petites sales que acostumen a envoltar els grans *triclinia*, és a dir, destinades a petites reunions per allunyar-se del bullici del gran menjador i també de suport per al servei.

En qualsevol cas, la fase més ben coneguda de l'edifici és una segona ocupació, que cronològicament es desenvolupa entre els segles V i VI dC i es caracteritza per la reocupació de la construcció per destinar-la a diverses activitats productives, fet paral·lelitzable al d'altres establiments de l'època (PREVOSTI, CLARIANA, 1993; CLARIANA, PREVOSTI, 1994; RIPOLL, ARCE, 2001, p. 26 s.). Els antics *caldarium* i *tepidarium* esdevindran en aquest moment sengles llocs d'habitació —els únics de tot l'edifici—, documentant-hi el sol d'ocupació així com també una llar de foc, mentre que a la zona nord-est s'hi bastirà una instal·lació vitivinícola amb tots els seus components, que inclouen *lacus vinarium*, una premsa amb la circumferència de l'*area*, *pedicines* per als *arbores*, un contrapès i diverses *cellae vinariae*, amb *dolia defossa*.

Juntament amb la instal·lació vitivinícola diversos àmbits acullen també en aquest període estructures de combustió que testimonien un taller metal·lúrgic. Es tracta de cubetes excavades al sol geològic on s'observa clarament una termoalteració a causa de les altes temperatures i la presència de diversos estrats de residus com cendres, carbons i escòries de ferro. La reutilització de l'edifici resulta evident i ve definida per un conjunt d'estructures pertanyents a una notable instal·lació industrial amb dues activitats ben

definides, la vinícola i la metal·lúrgica. L'edifici pot haver-se convertit, doncs, en un centre de serveis per als hàbitats rurals de les proximitats, dels quals n'ignorem el seu grau de dependència, en la línia que esmenta Pal·ladi en la seva obra *Opus agriculturae*.

Finalment es documenta una tercera etapa en què, un cop abandonades les instal·lacions, es duen a terme diverses inhumacions. Això succeïa en la segona meitat del segle VI, o potser ja a inicis del segle VII dC. També l'ocupació d'espais residencials de vil·les romanes per tombes, en la tardoantiguitat, és un fet ben corrent del qual trobaríem molts exemples (CLARIANA, PREVOSTI, 1994). Respon a la reducció de l'espai ocupat per l'establiment rural i la conseqüent invasió dels espais abandonats per les àrees de necròpolis dels voltants de la vil·la.

El pavelló de Can Ferrerons, dins de l'extens jaciment de la Gran Via-Can Ferrerons, va allotjar les darreres etapes de vida d'aquesta important vil·la romana. Allí hi trobem reflectides les tècniques constructives típiques dels edificis nobles de la tardoantiguitat, així com les fases d'ocupació, ruralització i reducció de l'espai domèstic tan característiques de les etapes finals de les vil·les romanes.

Aquesta singular construcció romana fou oberta al públic els *idus* de març de 2015 sota el nom de *Museu Romà de Premià de Mar*. Amb l'ajut d'un fons FEDER concedit l'any 2017 esperem poder finalitzar totalment l'excavació de l'edifici, així com procedir a la seva museïtzació per tal de poder posar en valor aquest excepcional patrimoni llegat per la tardoantiguitat romana.

BIBLIOGRAFIA

ARTIGUES, Pere Lluís.; BLASCO, Mònica.; RIU-BARREDA, Eduard; SARDÀ, Maria (1997). «Les excavacions arqueològiques al monestir de Sant Cugat del Vallès o d'Octavià (1993-1994). La fortalesa romana, la basílica i la implantació del monestir». *Gausac*, 10. Sant Cugat del Vallès: Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès, p. 15-76.

BELTRÁN DE HEREDIA, Júlia (2007). «Arquitectura y sistemas de construcción en *Barcino* durante la antigüedad tardía. Materiales, técnicas y morteros: un fósil director en el yacimiento de la Plaza del Rey». *QUARHIS*, 5. Barcelona: MUHBA, p. 142-169.

BOSCH, Marc; COLL, Ramon; FONT, Josep (2002). «La vil·la romana de Can Ferrerons a la llum de les darreres intervencions. Propostes d'actuació arqueològica i de patrimonialització per a Premià de Mar». *XVIII Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu-Arxiu de Santa Maria, p. 53-70.

BOSCH, Marc; COLL, Ramon; FONT, Josep (2005). «La vil·la romana de Can Farrerons (Premià de Mar, Maresme). Resultats de les darreres intervencions». *Tribuna d'Arqueologia 2001-2002*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 167-188.

BOSCH, Marc; COLL, Ramon; MONTLLÓ, Jordi (2002). *Intervenció arqueològica en l'execució del projecte de col·locació dels col·lectors d'aigües residuals al carrer Mn. Cinto Verdaguer de Premià de Mar (el Maresme). Desembre de 1999 a març de 2000. Memòria científica*. Inèdita. Barcelona: Servei d'Arqueologia i Paleontologia. Generalitat de Catalunya.

BURCH, Josep; NOLLA, Josep Maria; PALAHÍ, Lluís; SAGRERA, Jordi; SUREDA, Marc; VIVÓ, David (2005). «El *castellum* de Sant Julià de Ramis (Gironès). Darreres novetats». *Tribuna d'Arqueologia 2001-2002*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 189-205.

BURCH, Josep; GARCIA, Gustavo; NOLLA, Josep Maria; PALAHÍ, Lluís; SAGRERA, Jordi; SUREDA, Marc; VIVÓ, David; MIQUEL, Ignasi (2006). *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis, 2. El castellum*. Girona: Ajuntament de Sant Julià de Ramis. Institut del Patrimoni Cultural.

BUŽANČIĆ, Radoslav (2009). «Diocletian's Palace», a *Diocletian, Tetrarchy and Diocletian's Palace*. Split: Knjizevnikug, p. 235-279.

CARBONELL, Carles (2006). *Intervenció arqueològica a la vil·la romana de Can Farrerons. Parcel·la delimitada pels carrers Gran Via, Jacint Verdaguer, Santiago Russinyol i torrent Fontsana. Premià de Mar, el Maresme. 26 de juliol-25 de setembre de 2006*. Memòria inèdita. Barcelona: Servei d'Arqueologia i Paleontologia. Generalitat de Catalunya.

CARBONELL, Carles (2009). «Noves aportacions a l'estudi de la *pars rustica* de la vil·la romana de Can Farrerons (Premià de Mar): el recinte de Llevant», a REVILLA, Víctor; GONZÁLEZ, Joan Ramon; PREVOSTI, Marta (eds.): *Actes del Simposi: Les vil·les romanes a la Tarraconense*, vol II. Monografies 11. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya, p. 139-154.

CAZORLA, Fernando; COLL, Ramon; JÁRREGA, Ramon (1997). «Els darrers jaciments arqueològics descoberts a Premià. Una aportació a l'inventari arqueològic de Premià de Dalt i Premià de Mar (El Maresme)». *XIII Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró, p. 177-202.

CHORÉN, Jordi; PARRA, Isabel; SALVADÓ, Ivan (2015). *Consolidacions puntuals, neteja i estudi arqueoconstructiu dels paraments de Can Ferrerons*. Informe inèdit. Barcelona: Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

CHORÉN, Jordi; PARRA, Isabel; SALVADÓ, Ivan (2016). *Consolidacions puntuals, neteja i estudi arqueoconstructiu dels paraments de Can Ferrerons*. 4 vols. Memòria inèdita. Barcelona: Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

CLARIANA, Joan Francesc; PREVOSTI, Marta (1994). «Un exemple de ruralització a l'antiguitat tardana: la vil·la romana de Torre Llauder». *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 117-126.

COLL, Ramon (2004). *Història arqueològica de Premià*. Premià de Mar: Ajuntament de Premià de Mar.

COLL, Ramon (2009a). «La vil·la romana de Can Ferrerons (Premià de Mar, El Maresme)». *Auriga. Revista de divulgació i debat del món clàssic*, 55. Barcelona, p. 10-12.

COLL, Ramon (2009b). «Les darreres novetats arqueològiques a Premià de Mar (anys 2004-2007)». *XXV Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu-Arxiu de Santa Maria, p. 209-232.

COLL, Ramon (2015). «L'edifici octagonal romà de can Ferrerons». *Full d'informació*, 335. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia, p. 4.

COLL, Ramon (2016). «Noves troballes a la vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, el Maresme)». *XXXII Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu-Arxiu de Santa Maria, p. 17-29.

COLL, R.; PREVOSTI, Marta (2016). «La tècnica constructiva de l'edifici octogonal de Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona)». *QUARHIS*, 12. Barcelona: MUHBA, p. 94-105.

COLL, Ramon; PREVOSTI, Marta; BAGÀ, Jordi (2016). «Primeros resultados del estudio del taller anfórico de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona)». *III Congreso Internacional de la SECAH-Ex Officina Hispana. Amphorae ex Hispania. Paisajes de producción y de consumo*. Tarragona: p. 120-138.

COLL, Ramon; PREVOSTI, Marta; BAGÀ, Jordi (en premsa). «Elements d'escalfament i de drenatge del *balneum* de l'edifici octogonal de Can Ferrerons (Premià de Mar, el Maresme): *tubuli latericii* i *clavi coctiles*». *XII Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme*. Dosrius, 5 de maig de 2018.

DUVAL, Noel. (1984). "Les maisons d'Apamée et l'architecture 'palatiale' de l'antiquité tardive», Balty, J. (Ed.) *Aspects de l'architecture domestique d'Apamée* (Fouilles d'Apamée de Syrie. Miscellanea Fasc. 13), Brussels, p. 447-470.

FONT, Josep (2013). *Intervenció arqueològica Horta Farrerons-Vil·la romana de Can Farrerons. Premià de Mar, el Maresme, 2001-2008*. Memòria inèdita. Barcelona: Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

GARCÍA, Gemma; MORO, Antonio; TUSET, Francesc (2009). *La seu episcopal d'Ègara. Arqueologia d'un conjunt cristià del segle IV al IX*. Col. *Documenta*, 8. Tarragona: ICAC.

HAUSCHILD, Theodor (1982). «Técnicas y maneras de construir en la arquitectura paleocristiana hispánica». *IX Symposium de Prehistòria i Arqueologia Peninsular. II Reunió d'Arqueologia paleocristiana Hispànica*. Barcelona: Institut d'Arqueologia i Prehistòria p. 71-84.

McNALLY, Sheila; MARASOVIĆ, Jerko; MARASOVIĆ, Tomislav (1976). *Diocletian's Palace. Report on Joint Excavations in Southeast Quarter II*. Split.

PALOL, Pere de (2004). *El castrum del Puig de les Muralles de Puig Rom (Roses, Alt Empordà)*. Museu d'Arqueologia de Catalunya. "Sèrie Monogràfica", 22. Girona.

PÉREZ, Víctor Lluís (2012). «Late Roman and Visigothic Military Fortifications in *Conventus Tarraconensis (Hispania)*: The Organization of Border Defense». *Aquila Legionis*, 15. Salamanca: Signifer Libros, p. 165-202.

PERICOT, Lluís; COROMINAS, Josep Maria; OLIVA, Miquel; RIURÓ, Francesc; PALOL, Pere de (1952). *La labor de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Gerona durante los años 1942 a 1948*. "Informes y Memorias", 27. Madrid.

PREVOSTI, Marta (1981). *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Illuro*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.

PREVOSTI, Marta; CLARIANA, Joan Francesc (1993). «Aproximació a l'estudi de l'Antiguitat Tardana a la vil·la romana de Torre Llauder». *X Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu-Arxiu de Santa Maria, p. 61-86.

PREVOSTI, Marta; CLARIANA, Joan Francesc (2007). «El taller ceràmic de Torre Llauder (Mataró, El Maresme)», a *Pottery workshops and agricultural productions, Studies on the*

Rural World in the Roman period 2, Girona, p. 47-68.

PREVOSTI, Marta; COLL, Ramon (2017). «Un balneum du Ve siècle dans le bâtiment octogonal de Can Ferrerons (Barcelone)». *SRWRP*, 10. Girona, p. 69-80.

PREVOSTI, Marta; COLL, Ramon; BAGÀ, Jordi (2015). «Sobre el moment fundacional de la vil·la romana de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona)» *II Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic Tarraco Biennal 2014*. Tarragona, p. 199-205.

PREVOSTI, Marta; COLL, Ramon; BAGÀ, Jordi (en preparació). «Ceràmiques d'imitació d'africanes de cuina al jaciment de la Gran Via-Can Ferrerons, Premià de Mar». *Homenatge al Dr. Alberto López Mullor. Estudis sobre ceràmica i arqueologia de l'arquitectura*. Barcelona: UAB,MAC, DIBA, MUHBA, maig de 2018.

PREVOSTI, Marta; LINDROOS, Alf; HEINEMEIER, Jan; COLL, Ramon (2016): «AMS ¹⁴C dating at Can Ferrerons, a Roman octagonal building in Premià de Mar, Barcelona». *Journal of Archaeological Science: Reports* 6, p. 275-283. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2016.02.005>.

PUCHE, Josep Maria; PREVOSTI, Marta; PADRENY, Josep Maria; COLL, Ramon (2014). «El edificio de Can Ferrerons, estudio métrico y arquitectónico». J.M. Alvarez, T. Nogales i I. Rodà (eds.): *XVIII CIAC. Centro y periferia en el mundo clásico*. Vol. II. Mérida: p. 1077-1081.

QUADRADA, Roger (2002). *Informe preliminar. Intervenció arqueològica al solar situat entre la Gran Via de Lluís Companys, els carrers Santiago Rusiñol i Mn. Cinto Verdaguer i el torrent Fontana de Premià de Mar (el Maresme)*. Inèdit. Barcelona: Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

RIPOLL, Gisela; ARCE, Javier (2001). «Transformación y final de las villae en occidente (siglos IV-VIII): problemas y perspectivas». *Arqueología y Territorio Medieval*, 8. Jaén: Universitat de Jaén, p. 21-54.

SCHLUNK, Helmut.; HAUSCHILD, Theodor (1962). *Informe preliminar sobre los Trabajos realizados en Centcelles*. "Excavaciones Arqueológicas en España", 18. Madrid.

WULF-RHEIDT, Ulrike (2007). «Residieren in Rom oder in der Provinz? Der Kaiserpalast Felix Romuliana im Spiegel der Tetrarchischen Residenzbaukunst», a: BRAUDL, Ulric; VASIĆ, Miloje (eds.), *Roms Erbe auf dem Balkan. Spätantike Kaiservillen und Stadtanlagen in Serbien*. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern, p. 59-79.